

# *LUCIDA INTERVALLA*

PRILOZI ODELJENJA ZA  
KLASIČNE NAUKE

BR. 38

FILOZOFSKI FAKULTET  
U BEOGRADU  
2009.

Vedrana Marlog  
 Filozofski fakultet, Beograd

## **Filostratova *Erotska pisma*. Primer grčke fiktivne epistolografije**

*Apstrakt:* Fiktivno pismo nastalo je u retorskim školama u kojima se do tada izučavala besednička tehnika i gde se raspravljalo isključivo o temama koje nisu imale gotovo nikakve veze sa realnim životom. Pisanje fiktivnih pisama bilo je popularno još u helenističko doba, a uzelo je maha naročito u periodu od prvog do trećeg veka naše ere. Cilj ovog rada jeste da predstavi Flavija Filostrata kao epistologa i analizira njegovu zbirku pisama nastalu krajem drugog i u prvoj polovini trećeg veka.

*Ključne reči:* Filostrat, pismo, sofista

*Abstract:* Fictitious letter was born in the rhetorical schools, those schools which are studied oratory skills and where the discussion was solely on issues unrelated on real life. Writing fictitious letter was popular back in the Hellenistic Age, and taken a swing particular during Second Sophistic. Aim of this article is to represent Flavius Philostratus as epistolographer and analyze his collection of letter written on the end of the second and the first half of the third century A.D.

*Key words:* Philostratus, a letter, a sophist

Uslovi za nastanak fiktivne epistolografije stvorili su se onog trenutka kada se antički svet suočio sa gubitkom slobode govora. Παρρησία je u Heladi prestala da postoji onda, kada su Heleni u poslednjem pokušaju da se oslobode makedonske vlasti, doživeli poraz na bojnopolju, a odmah zatim i ukidanje poslednjih demokratskih institucija. Nove prilike su učutkane govornike sa agora oterale u retorske škole gde su se bavili raznovrsnim fiktivnim temama, budući da aktuelnim političkim pitanjima nisu smeli. U takvim (ne)prilikama besedništvo nije izgubilo svoju ulogu u društvu, ali se njegov značaj potpuno izmenio. Ono se svelo na deklamatorsku veštinu i virtuožno obrađivanje fiktivnih tema, obično sasvim stranih stvarnom životu. Od tri vrste beseda – sudske, savetodavne i svečane – preživela je samo jedna – svečana. U retorskim školama vežbalo se sastavljanje govora od jednostavnijih ka komplikovanijim oblicima, a

cilj je bio izveštiti se u sastavljanju deklamacije, svečane besede koja je bila i odraz besedničke virtuoznosti. Sastavljanje beseda vežbalo se prema pismenim obradama pojedinih tema uz pomoć pripremnih vežbi za besednike zvanih *προγυμνάσματα*<sup>1</sup>. Premda se mora priznati da su ovi besednici širili znanje i književni ukus po celom Rimskom carstvu, ipak su oni svoju brojnu i šaroliku publiku oduševljavali pre svega veštim izlaganjem i duhovitim frazama, više s ciljem da istaknu sebe, svoju učenost, nego da poduče drugoga.

Etopeja je bila jedna od retorskih vežbi iz koje se razvilo fiktivno pismo. Prema definiciji u retorskim priručnicima, etopeja je predstavljanje karaktera određene ličnosti. Zadatak onog koji je sastavlja jeste da prikaže karakter određenog subjekta stvarnog ili izmišljenog, poznatog ili nepoznatog, pretpostavljajući šta bi on rekao kada bi se našao u određenoj situaciji, stvarnoj ili izmišljenoj, poznatoj ili nepoznatoj. Pravila za sastavljanje etopeje nalažu da ona treba da se odlikuje jasnoćom, sažetošću, lepotom izraza, neusiljenošću, slobodom od svih zapleta i kalupa. Slično etopeji, i pismo, prema antičkoj teoriji epistolarnog stila,<sup>2</sup> treba da se odlikuje sažetošću, jasnoćom, lepotom izraza, pristojnošću i čistotom jezika.

U školama besedništva, gde su se sistematizovala pravila za pisanje poslanica, vežbalo se sastavljanje pisama u ime nekih ličnosti iz prošlosti u kojima su se opisivali postupci i raspoloženja tih ličnosti u datom istorijskom trenutku, pa su se u periodu od prvog do trećeg veka naše ere pojavljivali zbornici pseudoistorijskih pisama Temistokla, Hipokrata, Heraklita, kinika Diogena. U doba druge sofistike sofisti su naročito negovali pisanje pisama. Oni su često pisali pisma pod imenima značajnih ličnosti, vladara, državnika, vojskovođa, filozofa ili su sami objavljivali svoja pisma da pokažu kako ih treba pisati.

1 *Προγυμνάσματα* su bili i priručnici u kojima su antički i vizantijski autori, pored teorijskih uputstava, pružali i praktične primere izrađene prema retorskim pravilima za sastavljanje svake pojedinačne vežbe.

2 Ova teorija, za čiji je nastanak zaslužan gramatičar Artemon, prvi put se sreće u traktatu *O slogu* koji se dugo pripisivao Demetriju Faleronskom, ali je potom utvrđeno da je nastao kasnije ili krajem III veka ili u I veku pre n.e. U jednom ekskurzu o tome kako treba pisati pisma izneta je suština Artemonovog učenja, po kojoj je pismo prepolovljeni dijalog (dijalog bez sagovornika) i pri njegovom sastavljanju treba voditi računa da se ono od usmenog govora razlikuje svojom stilskom obradom, od javne besede svojom sažetošću i jednostavnošću i od naučne proze svojim familijarnim tonom. U svim sačuvanim antičkim i ranovizantijskim spisima u kojima se iznosila teorija epistolarnog stila ponavljaju se ovi Artemonovi zahtevi za pisanje poslanica.

Epistolografska književnost iz perioda druge sofistike obuhvata pisma Alkifrona, Elijana i Filostrata, nastala s kraja drugog i početka trećeg veka, i pisma iz četvrtog i petog veka, koja čine ustvari originalnu prepisku književno obrazovanih velikaša Julijana, Libanija, Simaha i drugih.

Alkifronova i Elijanova pisma su vrlo slična. Ona predstavljaju fine slike iz života seoskog i gradskog življa Atike rađene prema komadima atičke komedije. U formi poslanice pisci su skicirali kratke novele kroz koje nas uvode u privatan život, najčešće običnih ljudi u trenutku kada se suočavaju s nekim problemom. Njihova pisma su fiktivna. Lica koja ih pišu i primaju i događaji o kojima se u njima piše u većini slučajeva su izmišljeni.<sup>3</sup>

U ovom radu pozabavićemo se Filostratovim pismima, koja se znatno razlikuju od Alkifronovih i Elijanovih. Dok je Alkifron pisao krijući se iza imaginarnih likova iz gradske i seoske sredine i dok je Elijan za svoja pisma pozajmio glas atičkih seljaka, Filostrat je pisma na temu ljubavi i zavođenja pisao u svoje ime različitim zamišljenim adrestima te bi se njegova pisma mogla nazvati fingiranim ili poufiktivnim. Osim toga, on stvara pod uticajem aleksandrijskih pesnika i u epistolarnu književnost unosi elemente poezije, naročito elegije i epigrama.

Pod Filostratovim imenom sačuvana Erotska pisma (*Επιστολαὶ ἐρωτικαὶ*) čine zbirku od sedamdeset i tri poslanice koje su većinom neistorijske, lišene socijalnog konteksta, napisane raznim adresatima, uglavnom bezimenim ljubavnicima, koji se razlikuju jedino po polu.

Po sadržaju njegova bi se pisma mogla podeliti na erotska i mešovita. U erotska spadaju ona koja su adresirana na mladiće i na žene. Grupu mešovitih čine dva namenjena „nekom momku“ i „nekoj ženi“ i osamnaest onih koji ispred teksta imaju navedeno ime primaoca. Izuzevši poslednju, te „imenovane“ poslanice su, u stvari, kratke beleške u kojima je reč o najrazličitijim temama kao što su: ljubav i samokontrola, jezičke zavrzlake, voće koje se šalje kao poklon prijatelju itd. Zbirka se završava pismom namenjenim Juliji Domni, ženi cara Septimija Severa i majci cara Karakale. U njemu autor govori o kulturnim trendovima svoga vremena i o zaslugama znamenitih sofista, izdvajajući Gorgiju kao najboljeg među njima.

Primaoci Filostratovih pisama u većini slučajeva nisu uopšte imenovani. Pisma su upućena „mladiću“, „bosonogom mladiću“, „mladiću bludniku“, „ženi“, „udatoj ženi“, „ženi bludnici“, „ženi krčmarici“. Izdvađa se

<sup>3</sup> Izuzetak čine pisma hetera (IV knjiga Alkifronove zbirke) u kojima se javljaju istorijske ličnosti i u nekim slučajevima se govori o istorijskim događajima.



jedino onih osamnaest „imenovanih“ poslanica o kojima je već bilo reči. Pored toga, ni u jednom slučaju nije naznačeno ko piše pismo i u kojoj zbirci ne postoji poslanica koja ima početak karakterističan za epistolarne tekstove – autor pisma (ime u nominativu) i primalac (ime u dativu). Sam Filostrat je pisma pisao mladićima i ženama, neimenovanim i imenovanim i smatrao je da nema potrebe da se to istakne. Identitet svojih ljubljenih on ne otkriva poručujući možda da je to toliko nevažno da ne želi zamarati suvišnim detaljima ili, baš suprotno, da želi da sačuva samo za sebe ono što mu je dragoceno.

Čitajući poslanice, međutim, stičemo utisak da je autor imao za cilj da što intezivnije naglasi odnose među ljubavnicima naznačene u pismima, voljan da isprovocira maštu čitalačke publike iznoseći joj erotska pisma o čijim se korespondentima ništa ne kaže.

Filostratove epistole su ljubavne, ili, bolje reći, erotske. Lepota žena, privlačnost golobradih mladića, ljubavne igrarije zaokupljaju piščevu pažnju, a ono o čemu piše u svojim pismima je, izuzetno retko, iskreno osećanje ljubavi, a gotovo uvek ljubavna žudnja prema ženi ili mladiću. Od poslanice do poslanice na ovaj ili onaj način on obelodanjuje svoju opsesivnost seksom i često nas iznenadi otkrivajući bizarnu stranu svog erotskog osećanja. Iza takvih redova naziremo erudit u koji ne skriva ono što je naučio na retorskim studijama u Atini.<sup>4</sup> Filostrat obrađuje ljubavnu tematiku sa dosta retorske veštine nudeći različite varijante ljubavnih pisama. pod čijim se okriljem kriju se mitološke aluzije, paradoksalni enkomioni itd. Poklonici veštine govorenja bi verovatno doživeli Filostratovu zbirku kao zbirku pisama koja funkcioniše u skladu sa sofističkim principima variranja (*variatio*), kao grupu pisama koja nemaju praktičnu primenu, a čitaju se samo zato da bi se videla umešnost književnika, učenika renomiranih retora.

Sudeći po učenom, aluzivnom stilu kojim su pisana Filostratova pisma, nesumnjivo je da su nastala u vreme druge sofistike<sup>5</sup>, u vreme kulturnog preporoda koji su okarakterisali prvenstveno interes za starinu, oživljavanje starih običaja i kultova, osnivanje katedri za retoriku i filozofiju koje podupire i plaća država, a u domenu književnosti oživljavanje atičkog stila, odnosno jezika na kojem su nastala najznačajnija dela

4 Posle završene srednje škole na rodnom Lemnu, Filostrat odlazi u Atinu na retorske studije. Učitelji su mu bili poznati retori tog doba, Damjan iz Efeza i Antipatar iz Hijerapolja.

5 Termin „druga sofistika“ prvi put se javlja upravo u Filostratovom delu *Životi sofista* (Βίοι σοφιστῶν). Pisac je njim označio jedan period grčke književnosti (od Nerona pa sve do 230. godine), koji su svojim radom obeležili oni grčki književnici koje je pobrojao u pomenutom delu.

atičke proze četvrtog veka stare ere. Opštepoznato je da su u to doba nosioci naobrazbe bili sofisti, svečani besednici, koji su uživali veliko poštovanje i zauzimali visoke položaje na carskom dvoru, u gradskim upravama i u čijim školama su se školovala deca bogatih rimskih građana i rimskih careva.

### a) Uticaj retorike

Filostrat često piše sa takvim retorskim ukrasima i razrađenim mitološkim i književnim aluzijama da se s pravom možemo zapitati da li iza svega toga ima pravog osećanja i ljubavne strasti ili je pisac samo zgodno iskoristio epistolarni oblik da pokaže svoju učenost. To se odnosi naročito na one slučajeve gde autor daje varijacije na jednu temu u brojnim pismima različitim dečacima. Isto tako, na jedan način definiše vrlinu kada goni prostitutku, a onda opet tvrdi nešto sasvim suprotno kada želi da zavede neku uglednu gospođu. On menja svoje mišljenje od slučaja do slučaja, prilagođava ga svakoj novonastaloj situaciji samo da bi postigao ono što želi u datom trenutku. Na takve primere nailazimo već na samom početku zbirke.

Prvo pismo napisano je mladiću s kojim je Filostrat pozeleo da podeli Afroditin dar. Uz cveće, koje mu je pri tom poslao, poručuje:

Τὰ ῥόδα ὥσπερ πτεροῖς τοῖς φύλλοις ἐποχοῦμενα ἐλθεῖν παρὰ σὲ σπουδὴν ἐποιήσατο. ὑπόδεξαι αὐτὰ εὐμενῶς, ἢ ὡς Ἀδώνιδος ὑπομνήματα ἢ ὡς Ἀφροδίτης βαφὴν ἢ ὡς γῆς ὄμματα. ἀθλητῇ μὲν οὖν κότινος πρέπει καὶ βασιλεῖ μεγάλῳ ὀρθή ἢ τιάρῃ καὶ στρατιώτῃ λόφος, καλῶ δὲ μειρακίῳ ῥόδα καὶ διὰ συγγένειαν τῆς εὐωδίας καὶ διὰ τὸ οἰκεῖον τῆς χροιᾶς. Περιθήσῃ δὲ οὐ σὺ τὰ ῥόδα, ἀλλ' αὐτὰ σέ.

Ruže nošene na listovima, kao na krilima žure da tebi stignu. Pri-  
mi ih ljubazno ili kao spomen na Adonisa ili kao boja Afrodite ili  
kao oči zemlje. Svakako, atletici pristaje divlja maslina, Velikom Kra-  
lju uspravna tijara<sup>6</sup>, vojniku perjanica, a lepom mladiću ruže i zbog  
toga što slično mirišu i zbog svoje karakteristične boje. Nećeš ti nositi  
ruže, nego one tebe.

---

6 Nikom drugom nije bilo dozvoljeno da nosi tijaru uspravno (Ksenofont, *Anabaza* II, 5, 23).

Slični motivi javljaju se u četvrtom pismu, samo je situacija drugačija. Ljubavnik nije uz ljubavnu poruku dobio ruže i to ga je naljutilo. Filostrat pismo piše kao obrazloženje voljenom mladiću koji mu prigovara zato što nije dobio cveće. Poželjno je napomenuti da se Filostratovi ljubavnici uopšte ne poznaju i da primalac jednog pisma nema predstavu da Don Žuan sa Lemnosa nekog drugog, ponekad već u narednom pismu, zavodi govoreći mu nešto potpuno drugačije. Tako on u četvrtom pismu srdito srce momka smiruje rečima:

Αἰτιά με ὅτι σοι ῥόδα οὐκ ἔπεμψα· ἐγὼ δὲ οὔτε ὡς ὀλίγῳρος τοῦτο ἐποίησα οὔτε ὡς ἀνέραςτος ἀνθρώπος, ἀλλ' ἐσκόπουν ὅτι ξανθὸς ὢν καὶ ῥόδοις ἰδίος στεφανούμενος ἀλλοτριῶν ἀνθῶν οὐ δέη. οὐδὲ γὰρ Ὅμηρος τῷ ξανθῷ Μελεάγρῳ στέφανον περιέθηκεν,..., ἀλλ' οὐδὲ τῷ Ἀχιλλεῖ, οὐδὲ τῷ Μενελάῳ, οὐδὲ ὅσοι ἄλλοι παρ' αὐτῷ κομῶσι. φθονερὸν δεινῶς τὸ ἀνθος καὶ ὠκύμορον καὶ παύσασθαι ταχύ, λέγεται δ' αὐτοῦ καὶ τὴν πρώτην γένεσιν ἐκ λυπηροτάτης ἀρξασθαι προφάσεως· ἢ γὰρ ἀκανθα τῶν ῥόδων ... τὴν Ἀφροδίτην ἐκνισεν, ὡς Κύπριοι καὶ Φοίνικες λέγουσι. αἵματος μὴ στεφανώμεθα. φεύγωμεν ἀνθος ὃ μὴδὲ Ἀφροδίτης φείδεται.

Prekorevaš me jer ti nisam poslao ruže. To sam uradio ne zato što sam ravnodušan ni zato što sam čovek nesposoban za ljubav, nego zato što smatram da tebi, budući da si plavokos i ovenčan sopstvenim ružama, nije potrebno cveće od drugih. Naime, ni Homer nije plavokosom Meleagru ovio venac oko glave,... , a nije ga stavio ni Ahileju, ni Menelaju, kao ni ostalim svojim dugokosim junacima. Cveće je kratkog veka, brzo uvene; priča se da se za sam njegov nastanak vezuje veoma tužna priča: naime, trn ruža je ubo Afroditu..., kako Kiprani i Feničani kažu. Nemoj da se kitimo krvlju! Izbegavajmo cveće, koje nije poštelo ni Afroditu!

I prvo i četvrto pismo autor piše imajući na umu jedno: da zavede željeno momče. I u jednom i u drugom slučaju Afroditu i ruže pominje iz istog razloga: da privoli miljenika na ljubav.

U prvom pismu nezgoda veličanstvene boginje ljubavi s ružinim trnjem jeste „Afroditina boja“, cveće koje se šalje ljubavniku jeste „spomen na Adonisa“, Afroditinog ljubavnika, i podseća na njihovu snažnu ljubav. Služeći se mitskim obrascem, Filostrat želi da pojača osećanje naklonosti koje mladić, pretpostavimo, gaji prema njemu i privuče ga u svoje naručje.

Međutim, u četvrtom pismu „Afroditina boja“ se ne pominje kao deo božanske erotske genealogije, već postaje razlog da se izbegne ruža kao ljubavni poklon. Ovde se Filostrat, želeći da ublaži gnev svog dragana, prvo poziva na Homera kao na neosporni autoritet. Ξανθός je atribut pesnikovih junaka i isti termin upotrebljava epistolograf da opiše lepotu svog „junaka“. Izjednačujući uvređenog ljubavnika sa opevanim „muževima vrlim“, on pita zar bi Homer propustio da „Ahejce dugokose“, kao što su Ahilej, Menelaj i Meleagar, nagradi božanskim cvećem da nije smatrao da je to suvišno i nepoželjno. Da bi bio ubedljiviji, autor posle zalazi u svet besmrtnika. Podseća mladića da se za nastanak crvenih ruža vezuje tužna priča: smrt Adonisa, prolivena Afroditina krv, kraj jedne ljubavi. Tako pripovedaju Feničani i Kiprani. A njima se može verovati. Ta, Afroditina je na Kipru rođena, a Feničani plove pod njenom zaštitom. „Pa, šta će ti onda takvo cveće?“, kao da pita Filostrat. „Klonimo se cveća koje nije poštedelo ni Afroditu!“, pismo se završava pozivom koji ljubavnike stavlja na jednu stranu - ono „ti“ i „ja“ s početka pisma postaje „mi“ na kraju. Virtuoznošću retora pisac je kroz jedno pisamce uspeo da ubedi nadurenog ljubavnika da mu oprosti što je izostavio poklon. I kao da već vidimo njihov sledeći susret – čvrsto držeći u zagrljaju mladića, Filostrat mu nežno šapuće: „Okićen si svojim ružama, nije ti potrebno cveće od drugih. Ne kitimo se krvlju! Ne prizivajmo nesreću!“

Na sličan način u više navrata Filostrat dokazuje da su prostitucija i promiskuitet zlo, a onda opet nailazimo na pisma u kojima mladića ili ženu ubeđuje da ih voli baš zbog njihovog bludničenja. U jednom pismu se obraća heteri i kaže:

Εἰ μὲν οὖν δέη χρημάτων, πένης εἰμί, εἰ δὲ φιλίας καὶ χρηστοῦ τρόπου, πλουτῶ. ἔστι δὲ οὐχ οὕτως ἐμοὶ δεινὸν τὸ μὴ ἔχειν ὥς σοὶ πρὸς αἰσχύνῃν τὸ μισθοῦ φιλεῖν· ἑταίρας μὲν γὰρ ἔργον προσίσθαι τοὺς τὰς σαρίσσας ἔχοντας καὶ τὰς σπάθας ὥς ἐτοίμως διδόντας,...

Ako ti je potreban novac, siromašan sam, a ako ti je potrebno prijateljstvo i čestit čovek, bogat sam. Nije mi tako strašno što nemam novac kao što je sramota za tebe to što ljubiš za novac: posao hetere je da privuče one što nose koplja i široke mačeve jer su spremni da daju pare...<sup>7</sup>

7 Philostr. *Ep.* XXIII.

Prezrivo govoreći o ženama koje se ulepšavaju, ističući da treba ceniti samo lepotu od prirode datu, piše dvadeset drugo pismo:

Ἡ καλλωπιζομένη γυνή θεραπεύει τὸ ἐλλιπὲς φοβουμένη φωραθῆναι ὃ οὐκ ἔχει· ἢ φύσει καλὴ οὐδενὸς δεῖται τῶν ἐπικτήτων ὥς προσαρκοῦσα ἑαυτῇ πρὸς πᾶν τὸ ὀλόκληρον. ὀφθαλμῶν δὲ ὑπογραφαὶ καὶ κόμης προσθέσεις καὶ ζωγραφίαι παρειῶν καὶ χειλέων βαφαί...ἐπανόρθωσις τοῦ ἐνδεοῦς εὐρέθη· τὸ δὲ ἀκόσμητον ἀληθῶς καλόν... τὸ δὲ φυκίον καὶ ὁ κηρὸς καὶ τὸ Ταραντεινὸν καὶ οἱ ἐπικάρπιοι ὄφεις καὶ αἱ χρυσαὶ πέδαι Θαΐδος καὶ Ἀρισταγόρας καὶ Λαΐδος φάρμακα.

Žena koja se ulepšava nadoknađuje nedostatke iz straha da se ne otkrije ono šta joj nedostaje. Onoj koja je po prirodi lepa nije potreban nikakav dodatak, jer je u potpunosti zadovoljna sama sobom. Iscrtaivanje očiju i umetanje kose i bojenje obraza i bojenje usana... izmišljeno je kao lek za nesavršenost. A jednostavna lepota je istinita...“, sve ostalo su trikovi kojima se služe podle žene da bi zavele muškarce. „I rumenilo i vosak i tarantinski ogrtač i zmije na rukama<sup>8</sup> i zlatne sandale Taidine<sup>9</sup>, Aristagorine<sup>10</sup> i Laidine<sup>11</sup> su mađije.

Međutim, čitajući pismo<sup>12</sup> namenjeno prostitutki koje počinje: „Ono što drugima izgleda sramno i vredno prekora - to što si bestidna i drska i zadovoljna sobom - to je ono što najviše volim kod tebe.“(“Ὁ τοῖς ἄλλοις ἐπίρρητον δοκεῖ καὶ μέμψεως ἄξιον, ὅτι ἀναίσχυντος εἶ καὶ θρασεῖα καὶ εὐκολος, τοῦτο μάλιστα ἐγὼ σου φιλῶ.), zapravo čitamo pohvalu ženi lakog morala i poslu kojim se ona bavi. Ustaljeno čeprkanje po mitovima da bi se našli odgovarajući presedani javlja se i ovde. „Uzimaš pare, pa i Danaja je zlato. I prihvatila si ogrlicu i Artemida devica je uradila isto<sup>13</sup>. I podaješ se zemljoradnicima, pa i Helena je pastirima.“<sup>14</sup>”(μισθώματα λαμβάνεις καὶ γὰρ ἡ Δανάη χρυσόν. καὶ στεφάνους δέχη τοῦτο μὲν καὶ ἡ Ἄρτεμις ἡ παρθένος. καὶ γεωργοῖς παρέχεις ἑαυτήν· ἢ δὲ Ἑλένη καὶ ποιμέσι.) Korak dalje ide autor nalazeći

8 Narukvice u obliku zmije; ἐπικάρπιος - s.v. ἐπικαρπία.

9 Kurtizana iz Atine, ljubavnica Aleksandra Velikog.

10 Jedna od Hiperidovih ljubavnica.

11 Prostitutka iz Korinta.

12 Philostr. *Ep*, XXXVIII.

13 Hipolit donosi Artemidi ogrlicu (Eur. *Hipp*. 73-74).

14 “zemljoradincima-pastirima” - aluzivni plural-misli se samo na Parisa.

da plemenito postupa ova žena, jer udovoljava različitim ljudima. „Nemoj da prezireš ni robove, da bi zahvaljujući tebi mislili da su slobodni. ... Poštuj starca zbog njegovog dostojanstva, poduči mladog čoveka smatrajući ga za početnika, a stranca, ako žuri, zadrži. Tako su postupale i Timagora<sup>15</sup> i Laida i Aristagora i Glikera Menandrova, čijim stopama ideš i ti.“(μηδὲ δούλων καταφρονήσης, ἵνα κἂν διὰ σὲ δοκῶσιν ἐλεύθεροι. ... τὸν μὲν γέροντα τίμησον διὰ τὴν σεμνότητα, τὸν δὲ νέον δίδαξον, ὥς ἄρτι ἀρχόμενον τὸν ξένον, ἂν σπεύδῃ, κατὰσχῃ. ταῦτα καὶ Τιμαγόρα καὶ Λαΐς καὶ Ἀρισταγόρα καὶ τὸ Μενάνδρου Γλυκέριον, ὧν κατ' ἵχνη καὶ σὺ βαίνεις.) A na kraju se srećemo s već pomenutim „vračarama“, koje se sada pojavljuju kao junakinje čiji primer treba slediti.

U sličnom stilu je napisana poslanica momku koji se prostituise<sup>16</sup> :

Πωλεῖς σεαυτόν· καὶ γὰρ οἱ μισθοφόροι. καὶ παντὸς εἶ τοῦ διδόντος· καὶ γὰρ οἱ κυβερνῆται. οὕτω σου πίνομεν ὥς τῶν ποταμῶν, οὕτως ἀπτόμεθα ὥς τῶν ῥόδων. ... μὴ δὴ αἰδοῦ τῷ εὐκόλῳ, ἀλλὰ σεμνύνου τῷ ἐτοίμῳ, καὶ γὰρ ὕδωρ πᾶσι πρόκειται καὶ πῦρ οὐχ ἑνὸς καὶ ἄστρα πάντων καὶ ὁ ἥλιος δημόσιος θεός.

Prodaješ sebe, ta, i najamnici isto rade. I pripadaš svakome ko plati, da, kao i kormilari. Tako te pijemo kao reke što pijemo, tako se hvatamo za tebe kao za ruže. ... Nemoj da se stidiš što si lak momak nego budi ponosan što si spreman da se daš, jer voda svima pripada, vatra nije vlasništvo jednog čoveka, zvezde pripadaju svima, sunce je svenarodni bog.

Podstičući mladića da nastavi da se bavi prostitucijom, Filostrat implicitno zahteva od njega da mu se poda ne mareći što će sam biti jedan od onih koji plaćaju.

Ova igrarija potvrđivanja-opovrgavanja je, svakako, odraz kulturne klime u kojoj je pisac stvarao. Filostrat u maniru sofiste dokazuje da može da diskutuje o bilo čemu jednako ubedljivo iznoseći protivrečne argumente. Čitajući njegovu zbirku, uživaćemo u kontradiktornosti i poigravanju književnika sa motivima i pismima, a zavodnika sa ljubavnicima. Jer, cela zbirka je upravo takva – prepuna protivrečnosti, prepuna sličnih,

<sup>15</sup> Nepoznata je ova hetera.

<sup>16</sup> Philostr. *Ep.* XIX.

a opet različitih pisama i njihovih nepoznatih primalaca koji ničim nisu povezani<sup>17</sup>. Osim toga, kod Filostrata se suočavamo sa činjenicom da jedinstvo zbirke nije ono za čim on teži. Nikakve selekcije unutar zbirke nema. On piše u svoje ime bez želje da među poslanicama uspostavi neki sklad. Tako i pisma koja smo do sada izdvojili i poredili, ukazujući na polemičke sposobnosti jednog retora, nisu čak ni direktno suprotstavljena – navedena jedna za drugim – već su razbacana po celoj zbirci bez nekog reda. Navodi nas Filostrat da verujemo da tako piše ne da bi istakao svoju umešnost, nego da bi ubedio osobu kojoj se obraća da prihvati njegovu ljubav. Jednostavnije rečeno, Filostrat piše da bi zaveo. Njegova otvoreno retorska pisma s mnoštvom škakljivih argumenata, u kojima se cilj ne postiže ustaljenim formulama „nedostaješ mi“, „voleo bih da si tu“, nego većom manipulacijom rečima i lukavo odabranim primerima iz mitologije, služe kao dobar metod za zavodjenje. Da bi se osetila ta snaga zavodjenja, treba svako pismo doživeti za sebe.

Na koncu, u Filostratovoj zbirci ne nalaze se na prvom mestu ni iskrenost ni jedinstvo, već sasvim suprotno: podvojenost, veština umetnika, raznolikost i uživanje u rečima. Kao i njegova pomenuta prostitutka, Filostrat je zaista „bestidan, drzak i samozadovoljan“ u ophođenju prema epistolarnoj formi; bludniči sa slikovitim izražavanjem jednako kao i sa mnogostrukim objektima svoje ljubavi<sup>18</sup>. Suprotno našim očekivanjima, njegova zbirka više podseća na nesređeno poštansko sanduče, nego na dnevnik erotskih pisama.

## **b) Pismo i dijalog**

S namerom da se približi čitaocima, Filostrat je odlučio da piše u svoje ime. Sa željom da unese živosti u svoja pisma, on je odlučio da nam približi svoje „sagovornike“. Nije im dao pravo na reč (nigde nema odgovora na Filostratovo pismo), već nam ih predstavlja komentarišući njihove reakcije. To čini njegove poslanice zanimljivijim, ali tako se narušava iluzija pisma i pismo približava dijalogu.

Na opisani način je koncipirana dvadeset peta poslanica. U njoj se Filostrat obraća ženi:

---

<sup>17</sup> U tri slučaja Filostrat odstupa od svog pravila: tri pisma (31,32 i 33) namenjena su „istoj“. Isti slučaj je i sa parovima pisama 37,38 i 61,62.

<sup>18</sup> Rosenmeyer, 326.



Ἐχθές σε ὀργιζομένην κατέλαβον καὶ ἔδοξα ἄλλην βλέπειν  
τούτου δὲ αἴτιον ἢ τοῦ θυμοῦ ἔκστασις ακριβῶς σοι συγχῶασα  
τὴν τοῦ προσώπου χάριν. Νῦν δὲ μεταποίει σεαυτὴν μηδὲ ἄγριον  
βλέπε. Οὐδὲ γὰρ τὴν σελήνην ἔτι λαμπρὰν δοκοῦμεν ὅταν ἡ  
συννεφίης, οὐδὲ τὴν Ἀφροδίτην καλὴν ὅταν ὀργίζεται ἡ δακρύη,  
οὐδὲ τὴν Ἥραν βοῶτιν ὅταν χαλεπαίνει τῷ Δίῳ, οὐδὲ τὴν ἄλα  
διαν ὅταν ταράττηται. ἢ δὲ Ἀθηνᾶ καὶ τοὺς ἀνθρώπους ἔρριψε ὥς  
τὸ πρόσωπον αὐτῆς συγχέοντας. ἤδη καὶ τὰς Ἑρινὺς Εὐμενίδας  
καλοῦμεν, ὥς τὸ σκυθρωπὸν ἀρνούμενας, ... μὴ τραχεῖα γίγνου  
μηδὲ φοβερά, μηδὲ ἀποστεροῦ τὸ κάλλος, μηδὲ ἀφαιροῦ ῥόδων  
σεαυτὴν, ἃ ταῖς καλαῖς ὑμῖν ἐν τοῖς ὄμμασι φύεται. εἰ δὲ  
ἀπιστεῖς οἷς λέγω, τὸ κάτοπτρον λαβοῦσα ἴδε σου τὸ πρόσωπον  
ἡλλαγμένον εὖ γ' ὅτι ἐπεστράφης· ἡ γὰρ ἐμίσησας ἡ ἐφοβήθης ἡ  
οὐκ ἐγνώρισας ἡ μετενόησας.

Juče sam te zatekao besnu i pomislio sam da gledam drugu ženu. To je  
zbog toga što ispoljavanje gneva potpuno uništava tvoj šarm. Prome-  
ni se sada i nemoj da gledaš divlje. Ni mesec nam ne izgleda više sjajan  
kada je prekriven oblacima, ni Afrodita nije lepa kada se ljuti ili kada je  
uplakana, ni Hera nije kravooka kada se srdi na Diva, ni more nije div-  
no kada se uzburka. Čak je i Atena odbacila dvojnice, jer joj ruže lice.  
Pa i Erinije zovemo Eumenidama,<sup>19</sup> pošto odbacuju namršten izgled...  
Nemoj da postaneš gruba i zastrašujuća, nemoj da izgubiš lepotu, ne-  
moj da sebi uskraćuješ ruže koje vama lepoticama cvetaju u očima.  
Ako ne veruješ mojim rečima, uzmi ogledalo i pogledaj kako ti se lice  
promenilo. Baš lepo što si se promenila! Zacelo si zamrzela samu sebe  
ili si se uplašila ili se nisi prepoznala ili si se pokajala.

Na kraju pisma iskursava nam pred očima žena koja u jednoj ruci drži  
pismo, a u drugoj ogledalo i posmatra svoje lice. Najpre u neverici čita to  
što je napisano, zatim proverava šta kaže ogledalce, pa prihvata sugestije  
i razvedrava lice. Tumačeći facijalnu ekspresiju žene, Filostrat spretno do-  
čarava njenu reakciju. Ovakvim postupkom autor stvara živopisniju sliku  
cele situacije, što ostavlja jači utisak na čitaoca, ali narušava koncept pi-  
sma. Nelogično je da pismo u kojem savetuje lepoticu šta da čini završava  
rečima: „Odlično! Prihvatila si moj savet!“ Naime, kako on može da zna  
kakav će utisak na ženu ostaviti njegove reči dok ih bude čitala ukoliko ne

19 U trećem delu *Orestije* Eshil je opisao preobražaj strašnih Erinija u milostive Eumenide.



stoji pred njom i posmatra je? A u tom slučaju nema svrhe pisati joj pismo. Elem, podrazumeva se da pismo nastaje onda kada su korespondenti razdvojeni i ne bi trebalo da možemo da zamislimo trenutnu reakciju primaoca od samog autora pisma. Međutim, kako vidimo, kod Filostrata se ta razdvojenost ne oseća i stiče se utisak da on razgovara sa onima kojima je namenio svoje poslanice. U ovom slučaju, on ili samo prenosi kako zamišlja reakciju žene kojoj piše ili još jednom krši pravila za pisanje pisma želeći da ubrza radnju.

Isti postupak srećemo u dvadeset osmom pismu, koje Filostrat piše ženi i moli je da ga ne odbije samo zato što je stranac. Pismo počinje poučno: „Lepa žena treba da bira ljubavnike prema karakteru, a ne po poreklu...” (Τὴν καλὴν ἀπὸ τοῦ τρόπου δεῖ τῶν ἐραστῶν ποιεῖσθαι τὸν κατάλογον, οὐκ ἀπὸ τοῦ γένους,...), a kasnije se ženi direktno obraća: „Dodi, ako se slažeš! Dogovorimo se: ili da oboje ostanemo ili da odemo onamo zajedno. Ne prihvataš to? Ali...” (εἰ δὲ δοκεῖ, φέρε, ἐπὶ συνθήκαις, γενέσθω τὸ πρᾶγμα· ἢ ἀμφοτέρωι μένωμεν ἢ μετ’ ἀλλήλων ἐκείσε ἀπέλθωμεν. Οὐδέχῃ τοῦτο...) Autor prvo iznosi predlog, a zatim odmah „vidi” reakciju svoje dragane, što je moguće jedino u direktnom kontaktu.

Direktno obraćanje jeste metod kojim se Filostrat rado koristi da bi učinio pisma interesantnim. Petnaesto pismo kao pohvalu prvoj mladačkoj bradi otvara direktnim pitanjem: „Zašto mi pokazuješ bradu, dečake?” (Τί μοι τὰ γένεια, ὦ παῖ, δεικνύεις; ) Ovakvo eksplicitno obraćanje, s jedne strane, jeste zgodan način da se predstavi adresat, ali s druge, pak, narušava epistolarnu fikciju. Filostratovo pitanje doživljavamo kao neposrednu reakciju na mladićev gest. Nezamislivo je da on ne postavlja pitanje na licu mesta, nego da odlazi kući i piše pismo. Još jednom autor briše distancu među korespondentima i tako ne stvara uslove za sastavljanje poslanice. U nastavku pisma sofist sa Lemnosa, pozivajući se na Homera, diskutuje o lepoti prve mladosti: „Onog kojem niče prva brada i Homer naziva najdražesnijim,<sup>20</sup> pesnik zna i da vidi lepotu i da je opeva. Nikada ne bi to izjavio da nije i sam prvi dotaknuo i poljubio bradu voljenoga. Zaista, pre nego što izraste ni po čemu se tvoji obrazi ne razlikuju od ženskih budući da su nežni i prozirni....” (τὸν δὲ ὑπηγήτην καὶ Ὅμηρος λέγει χαριέστατον ὁ ποιητὴς εἰδῶς κάλλος καὶ βλέπειν καὶ ποιεῖν· οὐκ ἂν δέ ποτε τοῦτο ἀπεφαίνετο εἰ μὴ πρῶτος αὐτὸς ἐρωμένου καὶ ἥψατο γενεῶν καὶ κατεφίλησε. πρὶν μὲν γὰρ ἀνθεῖν, οὐδὲν ἀπειχόν γυναικὸς αἰσαὶ παρειαὶ οὖσαι ἀπαλαὶ καὶ διαυγεῖς, ...) Na ovom mestu Filostrat,

20 Il. XXIV 346-348; Od. X 278-279.

ponovo isprovociran nekim gestom ili rečju mladića, reaguje kao i na početku pisma: „Šta ti to znači? Zar nećeš da se razlikuješ od evnuha?“ (ἀλλὰ τί; ἢ θελες μηδὲ εὐνούχου διαφέρειν,...) Poslanica se završava opaskama na račun evnuha.

Cela poslanica od početka do kraja liči više na dijalog nego na poslanicu. Filostrat kao da se raspravlja sa mladićem, samo što se njegov glas ne čuje. Pokušavajući na ovakav način da odsutne učini prisutnim, autor izlazi iz okvira pisma i prelazi u dijalog.

### c) Otkrivajući Filostrata

Imajući u vidu da Filostrat piše u svoje ime, možemo se s pravom zapitati da li postoji bar neko zrna istine u njegovim pismima, u kojoj meri su ona lična i koliko nas je pisac pustio da zavirimo u njegov emotivni svet. Filostrat slika sebe kao žrtvu Erosa i cela zbirka odiše izvesnom surovošću i mazohizmom. Poslanice su preplavljene vapajima, molbama, pretnjama, prigovorima, pohvalama, zapovestima, koje on izgovara dok ga razara ljubavna žudnja.

U pismu<sup>21</sup> ženi koje počinje: „Zar nećeš dozvoliti prognaniku da piše? Ne dopusti, onda, ljubavnicima ni da dišu, ni da plaču, ni ostalo što je prirodno. Ne teraj me od svojih vrata, kao što me je sudbina isterala iz otadžbine...“ (Μηδὲ γράφειν φυγάδα ἀνέξει; μηδ’ ἐπίνευε φιλοῦσιν οὐκοῦν οὐδὲ ἀναπνεῖν, οὐδὲ κλάειν, οὐδὲ ἄλλα ὅσα ἡ φύσις. μὴ με διώξης τῶν θυρῶν, ὡς τῆς πατρίδος ἡ τύχη, ...) upoznajemo ga kao nesrećenog ljubavnika koji teško podnosi život u izgnanstvu, a još teže surovost žene koju želi. Ona odbija njegovu ljubav i zabranjuje mu da joj piše i time kao da mu uskraćuje pravo na život. Jer, ljubavnik, smatra Lemnjatin, mora da piše pisma kao što mora da diše i jadikuje, takvo je prirodno stanje zaljubljenog čoveka i oduzeti mu to bilo bi veoma surovo. Dok očajan pred njenim vratima čeka odgovor i nada se da će mu dopustiti da piše i da bude u njenom prisustvu, iako zna da ona može samo da ga povredi, on je preklinje, ne za ljubav, već za sažaljenje: „Sažali se na čoveka, koji je nesrećan da ne bi bio dvostruki prognanik, i onaj koji je lišen otadžbine i onaj koji je prevaren u ljubavi prema tebi. Jer, ukoliko se smiluješ, vratio sam se.“ (...καὶ κακῶς πρᾶττοντα ἄνθρωπον ἐλέησον, μὴ δις γένωμαι φυγὰς καὶ τῆς πατρίδος στερηθεὶς καὶ τοῦ πρὸς σὲ ἔρωτος σφαλεὶς ἐὰν γὰρ ἐλέησης, κατελήλυθα.)

21 Philostr. Ep. XXXIX.

Šta bi sve Filostrat pretrpeo u ime ljubavi, saznajemo čitajući poslanice u kojima zahteva od svojih ljubavnika da ga muče, osakate, pa čak i ubiju. Mladiću koji ga prezire kaže: „Ukoliko ne želiš da me spasiš, uzmi mač. Ne molim za milost, ne boj se! Čeznem makar za ranom.“ (εἰ δὲ σῶζειν οὐ θέλεις, λάβε τὸ ξίφος· οὐ παραιτοῦμαι, μὴ φοβηθῇς, ἐπιθυμῶ κἂν τραύματος.)<sup>22</sup> Dalje čitamo kako uverava neko mlado momče da se, iako je siromašan, zbog ljubavi koju oseća prema njemu i zbog žrtve koju bi podneo za tu ljubav, smatra bogatim. Pismo završava retorskim pitanjima: „Ko može da te neguje kada si bolestan? Ko da bdi zajedno s tobom? Ko da ode s tobom u rat? Ko da se postavi ispred tebe kada lete strele? Ko da pogine za tebe?“ (Τίς δύναται παραμεῖναι νοσοῦντι; τίς συναγρυπνήσῃ; τίς συνεξελεῖν ἐς στρατόπεδον; τίς αὐτὸν προτάξει πεμπομένου βέλους; τίς ὑπὲρ σοῦ πεσεῖν;)<sup>23</sup> Za drugog ljubavnika, pak, spreman je da se obesi da bi dokazao svoju ljubav: „Ako mi ne veruješ, spreman sam da umrem, ako mi to nalažeš, ovog časa. Ako ispletom omču, neljudski dečache, nećeš mi je uzeti?“ (εἰ δὲ ἀπιστεῖς, ἔτοιμος ἀποθνήσκειν, ἂν ἐπιτάτῃς τοῦτο, νυνί. εἰ δὲ πλέκω τὸν βρόχον, ἀπάνθρωπε, οὐκ ἀφαιρήσεις;)<sup>24</sup> Kada hoće da ljubi ženu u jednom pismu, veli: „Zapovedi kako ti volja, pokoravam se. Naredi mi da plovim, ukrcavam se; da istrpim udarce, stoički podnosim; da bacim život, ne oklevam; da trčim kroz vatru, ne odbijam.“ (πρόσταξον ὥς ἔοικέ σοι, πείθομαι· πλεῖν κέλευσον, ἐμβαίνω· πληγὰς ὑπομεῖναι, καρτερῶ ῥίψαι τὴν ψυχὴν, οὐκ ὀκνῶ· δραμεῖν διὰ πυρός, οὐκ ἀναίνομαι.)<sup>25</sup> Vrhunac dostiže kada kaže: „Veoma se radujem nesreći u svom jadu.“ (... καὶ πάνυ χαίρω τῇ κακοπραγίᾳ...) <sup>26</sup>

Filostrat se predstavlja kao čovek izbezumljen od ljubavne požude i učiniće bilo šta samo da izazove reakciju voljene osobe. Pisma su mu molbe ne za ljubavlju već za bilo kakvom pažnjom. Ne moraš da me voliš, ljubiš, spavaš sa mnom, samo me pogledaj, udari, reci bar nešto i ne ostavljaj me bez odgovora kao da ne postojim, poručuje epistolograf. Voljene poziva da odgovore, makar to podrazumevalo zapovest da umre. „Ovo je ugao erotskog ubeđivanja neistražen u bilo kojoj zbirci ljubavnih pisama sa kojom smo se susretali do sada i zato ga je teško analizirati. ... Filostratovo erotsko očajavanje odjekuje njegovom

22 Philostr. Ep. V.

23 Philostr. Ep. VII.

24 Philostr. Ep. LVII.

25 Philostr. Ep. XXIII.

26 Philostr. Ep. XLVIII.

iskonskom potrebom da nastavi da piše, da debatuje, da obrazlaže, da uverava.<sup>27</sup>

Čitanje erotskih pisama u potrazi za autobiografskim podacima njihovog autora dovešće nas, blago rečeno, do neočekivanih saznanja. U njima ćemo sresti siromašnog stranca u egzilu. U više navrata pisac ukazuje na svoj društveni status. „Ne čudi se“, saopštava mladiću, „iako sam stranac, volim te; oči ne mogu da budu krive zato što su stranac, jer lepota ih isto kao i vatra zapali... no, i strancima i građanima one su ogledalo duše“. (Εἰ ξένος ὢν ἐρῶ σου, μὴ θαυμάσης· οὐκ ἔστιν ὀφθαλμοὺς ξενίας ἀλῶναι, καὶ γὰρ κάλλος αὐτῶν ὁμοίως καὶ πῦρ ἀνάπτεται)<sup>28</sup>

Jednoj ženi kaže: „Lepa žena treba da bira ljubavnike prema karakteru, a ne po poreklu; naime, stranac može da se pokaže kao pristojan, a građanin kao rđav čovek... ako mi to što sam stranac ne smeta da ljubim, neka ni tebe ne spreči da imaš ljubavnu aferu.“(Τὴν καλὴν ἀπὸ τοῦ τρόπου δεῖ τῶν ἐραστῶν ποιεῖσθαι τὸν κατάλογον, οὐκ ἀπὸ τοῦ γένους, καὶ γὰρ ξένος ἐπιεικὲς δύναται γενέσθαι καὶ πολίτης κακός, ... εἰ δ' ἔμοι τὸ ξένω εἶναι οὐ γίγνεται πρὸς τὸν ἐρωτὰ ἐμποδῶν, μηδὲ σοὶ κώλυμα ἔστω πρὸς τὸ συνιέναι τῶν ἐρώντων.) Da poreklo nikada nije moglo da bude prepreka iskrenim ljubavnicima, podseća svoju draganu naš stranca: „Ta, ni Hipodamija nije prezrela Pelopa premda je bio stranac i varvarin, ni Helena stranca koji je došao zbog nje, ni Filida čoveka koji je stigao preko mora, ni Andromeda onog koji je sleteo da je spase.“(οὐδὲ γὰρ τὰν Πέλοπα Ἰπποδάμεια ἠτίμησε ξένον ὄντα καὶ βάρβαρον, οὐδὲ ἢ Ἑλένη τὸν δι' αὐτὴν παρόντα, οὐδὲ ἢ Ἀνδρομέδα τὸν πρὸς αὐτὴν καταπτάντα.)<sup>29</sup>

Ni siromaštvo, isto kao ni poreklo, ne treba da stoji na putu ljubavi. Da siromah voli iskrenije i vernije od bogataša, dokazuje u sedmom pismu: „Zato što sam siromašan izgledam ti manje vredan: pa i sam Eros je nag<sup>30</sup> i Harite<sup>31</sup> i zvezde.“(Ὅτι πένης εἰμί, ἀτιμότερός σοι δοκῶ καὶ μὴν καὶ αὐτὸς ὁ Ἔρως γυμνός ἐστι καὶ αἱ Χάριτες καὶ οἱ ἀστέρες.) U ljubavi sa lepotanima različito se ponašaju bogat i siromašan čovek, opominje Filostrat:

27 Rosenmeyer, 332.

28 Philostr. *Ep.* VIII.

29 Philostr. *Ep.* XXVIII.

30 I kod Ovidija čitamo *Am.* I 10,15: Et puer est et nudus Amor.

31 Harite su u helenističkoj epohi predstavljanje kao tri nage žene koje rukama drže jedna drugu za ramena.

ὑβρίζει τὸν πεισθέντα ὁ πλούσιος ὡς ἐωνημένον, ὁ πένης οἶδε χάριν ὡς ἐλεούμενος. ... πάλιν, ὁ λαμπρὸς τὸ πεπραγμένον ἐς ἐξουσίαν ἀναφέρει τῆς οἰκείας δυνάμεως, ὁ πλούσιος ἀγγελον πέμπει κόλακα καὶ παράσιτον καὶ μάγειρον καὶ τοὺς ἐκ τῆς τραπέζης, ὁ πένης ἐαυτόν, ὡς μηδὲ ἐν τούτῳ τὴν τιμὴν ἀπεῖναι τῆς αὐτουργίας. ... ὁ πλούσιος καλεῖ σε ἐρώμενον, ἐγὼ κύριον· ἐκεῖνος ὑπηρέτην, ἐγὼ θεόν· ἐκεῖνος μέρος τῶν αὐτοῦ κτημάτων, ἐγὼ πάντα· ὅθεν ἄλλου πάλιν ἐρασθεῖς ὁμοῖος πρὸς ἐκεῖνον ἔσται, πένης δὲ ἅπαξ ἐρᾷ.

Bogataš drsko postupa s momkom koji mu ugađa, kao da je momak kupljen, siromah je blagonaklon, smatrajući da se momak sažaljeva na njega. ... Opet, bogatun to što izdejtstuje, pripisuje moći sopstvenog uticaja, a onaj siromašni čovekoljublju momka koji se daje. Bogataš kao glasnika šalje laskavca ili parazita ili kuvara ili one koji mu za stolom služe, a siromah samog sebe, da ne bi time što to ne radi lično izrazio nepoštovanje. ... Bogataš te naziva ljubljениm, a ja gospodarom, onaj slugom, ja bogom, onaj delom svoje imovine, a ja svim svojim. Stoga, kada se ponovo zaljubi u drugoga, isto će postupati, a siromah se zaljubljuje samo jednom.

Teško je reći zašto je Filostrat izabrao da se u erotskim pismima prikaže kao čovek bez novca i domovine.<sup>32</sup> Autor nigde ne otkriva svoje poreklo ni mesto u kojem boravi ni ljude među kojima se oseća kao stranac, niti se, zanemarujući korene, po nekom ličnom ubeđenju, svrstava u određenu socijalnu kategoriju kao što čini Elijan poistovećujući se sa atičkim seljacima. Filostrat se uvek predstavlja kao πένης i kao ξένος. Jedinu naznaku daje kada govori o stranim bogovima „...Asklepije je stran Atinjanima, a Zevs nama“ (ξένοι...ὁ Ἀσκληπιὸς Ἀθηναίων καὶ ὁ Ζεὺς ἡμῶν...);<sup>33</sup> ovo „nama“ nam samo govori da se narator izjašnjava kao ne-Atinjanin. Uočljivo je da, u poređenju sa Alkifronom i Elijanom, Filostrat piše pisma bez atinskog kolorita. Uopšte, on piše bez ikakvih odrednica, bez namere da svoje poslanice „smesti“ na neko određeno mesto, u neko određeno vreme. Dok nam se u Alkifronovoj zbirci otvaraju kapije Atine IV v. pre n.

<sup>32</sup> U sedamdesetom pismu, koje je svrstano među mesžovita, Filostrat o svom poreklu kaže: „Ja, iako sam Lemljanin, za svoju otadžbinu smatram i Imbros i iz ljubavi vežem ostrva jedno s drugim i sebe za oba.“

<sup>33</sup> Philostr. *Ep.* VIII.

e., u Filostratovoj se nalazimo u vanvremenskom i vanprostornom kraljevstvu Erosa, gde se priznaje samo zakon ljubavi koji se izdiže iznad svih granica i zakona koje je postavio čovek. U tom kraljevstvu postoji naš Filostrat koji, pošto ne želi da bude odbačen kao stranac, kaže da države i nisu ništa drugo nego „bedna premeravanja uskogrudih zakonodavaca, koji su granicama i kapijama omeđili sopstvene posede da bismo mi bili ograničeni u iskazivanju naklonosti pošto oklevamo da iz ljubavi prema zemlji prekoračimo ono što je nacrtno. „ (τί γὰρ ἄλλο αἱ πατρίδες ἢ μέτρα δειλὰ ἀγεννῶν νομοθετῶν ὅροις καὶ πύλαις διαγραφόντων τὰ οἰκεῖα, ἵνα ταῖς εὐνοίαις στενοχωρῶμεθα ὑπερβαίνειν ὀκνοῦντες τὸ πινάκιον τῆς χωροφιλίας;) <sup>34</sup>

Imajući u vidu da objektivna stvarnost vrši znatan uticaj na stvaralaštvo književnika, budući da je i sam književnik deo te stvarnosti, opet se pitamo zašto se naš književnik oseća kao stranac kada je poznato da je živeo u državi koja je u ono vreme bila kozmopolitska i internacionalna Rimsko imperija naseljena slobodnim rimskim građanima. <sup>35</sup> Sve barijere koje su razdvajale Italiju od provincija i Italike od provincijalaca bile su srušene. Živeći u takvom društvu, Filostrat sigurno nije mogao da se oseća kao stranac zbog svog helenkog porekla. A zašto naglašava da je siromašan, kada se zna da kao član kružoka rimske carice sigurno nije živeo od prosjačenja? Očigledno da slika koju o sebi daje u erotskim poslanicama nema mnogo veze s njegovim stvarnim životom. U svojim fingiranim pismima crta portret veštog, ali usamljenog i siromašnog pisca, koji jedino kroz pisanje postoji i koji smatra da eros treba da bude sila kojom se brišu razlike u društvu. Želeo je da upoznajemo takvog čoveka dok prelistavamo zbirku. A poželimo li da otkrijemo identitet dotičnog pisca, poslanice nam svakako neće biti od koristi.

#### d) Mit u pismima

Filostratove poslanice nabijene emocijama, prošarane poučnim sentencijama, ukrašene slikovitim poređenjima poput „usne baš kao da su poprskane krvlju ruže“ (τὰ δὲ χεῖλη βέβαπται τῷ τῶν ῥόδων αἵματι) <sup>36</sup> i epitetima poput „ljupko rumenilo“ (ἐρύθημα εὐχρουν) <sup>37</sup> sadrže elemente elegije i epigrama. Filostrat piše inspirisan heleni-

<sup>34</sup> Philostr. *Ep.* XXVIII.

<sup>35</sup> Karakala je 212. g. svojim ediktom – *Constitutio Antoniana* – proširio građanska prava na sve slobodne stanovnike Rimskog carstva.

<sup>36</sup> Philostr. *Ep.* XXXII.

<sup>37</sup> Ibid.



stičkom poezijom. Isto tako, po ugledu na aleksandrijske pesnike, naš književnik često dokazuje svoju učenost, koristeći se mitološkom aluzijom. To radi toliko često da skoro da ne postoji pismo u kojem se ne navodi bar ime neke mitske ličnosti. Ponekad ekskurz u mitologiju zauzima polovinu epistolarnog teksta. Međutim, Filostrat ne potencira svoju učenosti i u njoj ne preteruje. Ne zalazi duboko u mit, ne zamara čitaoca manje poznatim pojedinostima razumljivim samo obrazovanim ljubiteljima mitologije. On se zadržava na površini mitske priče iznoseći samo ono najpoznatije i njemu najbitnije. Tako jednoj heteri piše: „Danaja je uzimala zlato, Leda ptice, Europa bika, Antiopa poklone planina, Amimona darove mora, ... Uzmi, uzmi i ti moj dar... da bih ja postao i Zevs i Posejdon dajući ono što želiš, a uzimajući ono što želim.“ (Ἡ Δανάη χρυσὸν ἐλάμβανεν, ἡ Λήδα ὄρνιθας, ἡ Εὐρώπη τὰ ἐξ ἀγέλης, ἡ Ἀντιόπη ὅσα ὄρεια, ἡ Ἀμυμώνη ὅσα θαλλάτια.... λάβε, λάβε καὶ σὺ τὸν ἀκκισμὸν... ἵνα καὶ γὰρ Ζεὺς γένωμαι καὶ Ποσειδῶν, διδοὺς μὲν ἃ θέλεις, ἃ δὲ θέλω λαμβάνων.)<sup>38</sup>

Mitološki elemenat Filostratovim poslanicama daje izvesnu pesničku patinu, a njemu omogućava da se jednostavnije, a preciznije izrazi, jer mitska poređenja u antičkom čitaocu izazivaju jasne predstave i određena osećanja. Naš sofista ne nagomilava mitološki aparat i tako čini pisma razumljivim, zanimljivim i pristupačnim, kako svojim savremenici, tako i modernom čitaocu. Svakako, ne treba zanemariti i krajnju nameru autora kojoj je podredio upotrebu mita. Filostrat pisma piše kao ljubavnik koji želi avanturu za jednu noć. Mit koristi onoliko koliko mu je potrebno da postigne ono što želi – da odvuče željenu osobu u svoj krevet. Zna da ga pripovedanje nekog mita do najsitnijih detalja neće pretvoriti u poželjnog ljubavnika. Laskavo poređenje s nekim božanstvom uz koje često sledi i poređenje s nekim predmetom iz prirode sasvim mu je dovoljno. Jednu krčmaricu zavodi rečima: „Sve tvoje me uzbuđuje i lanena haljina slična Izidinoj<sup>39</sup> i krčma kao Afroditin hram i pehar kao Herine oči i vino kao cvet... (Πάντα με αἰρεῖ τὰ σά, καὶ ὁ λινοῦς χιτῶν, ὡς ὁ τῆς Ἰσίδος, καὶ τὸ καπηλεῖον, ὡς Ἀφροδίσιον, καὶ τὰ ἐκπώματα, ὡς Ἑρας ὄμματα, καὶ ὁ οἶνος, ὡς ἄνθος...)“.<sup>40</sup> U mitu Filostrat nalazi neku vrstu opravdanja i više potvrde, a iz istog razloga često u pomoć poziva Homera.

38 Philostr. Ep. XXXV.

39 U jednom epigramu iz *Palatinske antologije* Izida se zove λινοπεπλος, *Letters*, 527.

40 Philostr. Ep. LX.



## Zaključak

Filostrat piše razapet između zahteva epistolografije koje i sam iznosi u delu *Životi sofista* i sopstvenog osećaja za retoriku dijaloga, drame i enkomiona. Njegov sofizam ga navodi da umesto jedinstvene zbirke pisama, stvori seriju pojedinačnih poruka u kojima kaže sve što je potrebno da zavede željenu osobu. Suprotno očekivanjima, Filostratov glas u zbirci ne deluje kao spona koja povezuje pisma u skladnu celinu, upravo zato što otkriva njegovu prevrtljivu ćud. Ako se pozovemo na učenje grčkih teoretičara da bi pismo trebalo da bude ogledalo čovekove duše, s pravom se može reći da Filostrat ima dušu sofiste i da je proizvod vremena i društva u kojem je živio. Ako postoji bar delić autobiografije u ovim pismima, onda vidimo istrzan život i kameleonski karakter. Pismo Filostrat koristi kao dobar način da se uvek u novom svetlu predstavi i drugačije izrazi, a nama tako pruža mogućnost da u svakom od njih uživamo kao u minijaturnom remek-delu jednog zavodnika.

## Literatura:

- BENNER, A. R., Fobes, F.H. 1949. *The Letters of Alciphron, Aelian and Philostratus*, London.
- JELIĆ, V. 1997. *ΠΡΟΓΥΜΝΑΣΜΑΤΑ RETORA AFTONIJA*, Novi Sad, Beograd.
- LESKY, A. 2001. *Povijest grčke književnosti*, preveo s njemačkog Zdeslav Dukat, Zagreb.
- ROSENMEYER, P.A. 2001. *Ancient Epistolary Fictions*, Cambridge.
- TRAPP, M. 2003. *Greek and Latin Letters*, Cambridge.

## **Summary**

Letters of Philostratus, written at the end of second and beginning of the third century A.D. belong squarely to the cultural and literary movement known as Second Sophistic. They are written in the same erudit and allusive style for the admiraries of the classic of Greek literature. They offer a series of independent unfinished vignettes, challenging the reader to reconstruct situation hinted in each of them. The author writes letters as sophists who want to show off his rethorical skills.

The Philostratus' erotic letters are for the most part uhistorical, lacking in social context, and written to unnamed object of affection who are differentiated only by sex. Philostratus writes in his own name choosing, for some misterious reasons, to portray himself as a impoverished stranger and rejected lover in his letters.

## Sadržaj sveske 38 (2009)

|                                                                          |    |
|--------------------------------------------------------------------------|----|
| JOVANA NINKOVIĆ                                                          |    |
| Prilog izučavanju imenskih složenica kod Euripida                        | 3  |
| VEDRANA MARLOG                                                           |    |
| Filostratova <i>Erotska pisma. Primer grčke fiktivne epistolografije</i> | 63 |
| PRILOZI I SAOPŠTENJA                                                     | 85 |
| Povodom prevoda Trijandafilidijeve <i>Male novogrčke gramatike</i>       | 83 |
| UPUTSTVA ZA AUTORE                                                       | 97 |